

4. Theodore Roosevelt. The Rough Riders. 2006. 563 с.
5. Питльована, Л. Ю. Т. Теодор Рузвельт: реформізм та експансія у США на зламі XIX–XX століть. Військовонауковий вісник, 2009, 11, С.150-164;

Віталій Тучинський

**УТВОРЕННЯ БЕССАРАБСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ
РЕСПУБЛІКИ В СКЛАДІ РРФСР 1919 Р.: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ У
КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ПРОБЛЕМИ ПРИДНІСТРОВ'Я**

У статті зроблено спробу дослідити утворення Бессарабської Радянської Соціалістичної Республіки в складі РРФСР 1919 р. у контексті сучасної проблеми Придністров'я. Звернуто увагу на головні передумови, причини та наслідки створення державного утворення. Зроблено висновок про те, що експерименти більшовицької влади із проголошення БРСР 1919 р. та створення Молдавської Автономної Республіки у складі УРСР 1924 р. заклали глибинні передумови сучасної проблеми Придністров'я.

Ключові слова: Бессарабська РСР, національна політика, радянсько-румунські взаємини, світова революція, УРСР.

Vitaly Tuchynskyi

**THE ESTABLISHMENT OF THE BESSARABIAN SOVIET SOCIALIST
REPUBLIC WITHIN THE RSFSR IN 1919: CAUSES AND
CONSEQUENCES IN THE CONTEXT OF THE CONTEMPORARY
PROBLEM OF TRANSNISTER**

The article attempts to investigate the formation of the Bessarabian Soviet Socialist Republic as part of the RSFSR in 1919 in the context of the contemporary problem of Transnistria. Attention is drawn to the main prerequisites, causes and consequences of the creation of a state entity. It was concluded that the Bolshevik government's experiments with the proclamation of the BRSR in 1919 and the creation of the Moldavian Autonomous Republic as part of the Ukrainian SSR in 1924 laid the deep preconditions for the current problem of Transnistria.

Key words: Bessarabian SSR, national policy, the Soviet-Romanian relations, world revolution, USSR.

Придністровська проблема, що виникла в кінці 1980-х рр. на лівобережжі Дністра і сьогодні залишається далекою до свого вирішення. Особливої гостроти вона набрала в умовах сучасної

російсько-української війни, адже територія ніким не визнаної сепаратистської «придністровської молдавської республіки» може бути використана як ще один плацдарм нападу на територію нашої Батьківщини.

Після захоплення у жовтні 1917 р. влади в росії більшовицькою партією почалися експерименти в усіх сферах суспільного життя. Особливо активно вони проводилися в галузі національно-державного будівництва. Переважна більшість із них керувалися ідеєю світової революції. Цікаво та драматично ці події відбувалися у Придністров'ї. Саме тоді було закладено передумови Придністровської проблеми. У травні 1919 р. більшовицьке керівництво РРФСР проголосило створення Бессарабської Радянської Соціалістичної Республіки. Однак експеримент виявився не вдалим, фактично державне утворення так і не було створено.

Проблеми пов'язані із проголошенням Бессарабської РСР мало привертати увагу дослідників. Нами знайдено лише кілька не великих за обсягом публікацій із вказаної проблеми. Першу спробу дослідити історію республіки зробив В.Лисенко [1]. Окремі аспекти історії Бессарабської республіки досліджували у своїх дисертаційних роботах Ю.Бабюх [2] та О.Садовнік [3]. І молдовських дослідників вказаної проблеми варто відзначити працю А.Репіди [4]. Автор схильна вважати, що БРСР є першою спробою утворення державності молдовського народу, а другою вже вдалою стало створення Молдавської Автономної Республіки у складі УРСР в 1924 р.

У статті поставлено за мету дослідити історичні передумови, причини та наслідки утворення Бессарабської Радянської Соціалістичної Республіки у складі РРФСР 1919 р. у контексті більшовицької національної політики, ідеї світової революції та сучасної проблеми Придністров'я.

Територія між Дністром та Прутом була приєднана до російської імперії у 1812 р. Після перемоги Лютневої революції 1917 р. в Бессарабії активізувався рух за проголошення її незалежності. У жовтні Військово-молдовський з'їзд проголосив автономію Бессарабії та створив вищий законодавчий орган краю – «Сфатул Церій» (Крайова рада). Опинившись перед більшовицькою загрозою парламент Бессарабії 20 грудня 1917 р. звернувся за військовою допомогою до Румунії. На початку січня 1918 р. румунський уряд після консультацій із керівництвом Антанти прийняв рішення про введення військ на територію Бессарабії [5, с.175].

Протягом 1918 р. більшовицьке керівництво зробило кілька дипломатичних та військових спроб звільнити Бессарабію з під влади Румунії, однак всі вони виявилися не вдалими.

У середині квітня 1919 р. Червона Армія отримавши кілька важливих перемог на Півдні України вийшла до Дністра. З'явилася реальна можливість звільнити Бессарабію від румунських військ. Відповідно до вказівок ЦК РКП (б) 28 квітня 1919 р. на засіданні

Політбюро ЦК КП(б) України було прийнято рішення про формування Бессарабської Червоної Армії, перед якою було поставлено завдання визволення Бессарабії і встановлення там радянської влади. Тоді ж за клопотанням Бессарабських секцій і груп РКП(б) на чолі з Бессарабським бюро при ЦК РКП(б) було затверджено склад Тимчасового робітничо-селянського уряду Бессарабії на чолі з І. Криворуковим [6, с.46-47].

1 травня 1919 р. уряди РРФСР і УРСР надіслали Румунії ультиматум, зажадавши негайної евакуації її військ з Бессарабії. Ультиматуму передували ряд важливих подій. На той час уряд Радянської України очолював Х. Раковський який був добре обізнаний про становище в Бессарабії і рішуче виступав за відновлення там Радянської влади. Саме Х. Раковський входив до складу радянської делегації, яка підписала з румунським урядом договір про звільнення Бессарабії до 15 травня 1918 р., однак Румунія не виконала своїх зобов'язань. Через рік становище змінилося корінним чином, і у квітні 1919 р. Х. Раковський дав вказівку Одеському обласному комітету КП(б)У створити РНК Бессарабської Республіки.

Бессарабське бюро при Одеському обкомі КП(б)У спільно з головою більшовицького Румчероду В. Юдовським виконали цю вказівку, 30 квітня 1919 р. представник Одеського обкому повідомив в РНК УРСР про те, що прийнято постанову: «Створити Бессарабський Раднарком, який у момент заняття одного з пунктів Бессарабії оприлюднить маніфест і оголосить Радянську владу». Далі вказувалися прізвища членів уряду: Криворуков - голова та нарком внутрішніх справ, Касперовський - освіти, Вухань - фінансів, Паламаренко - шляхів сполучення, Візгірд - керуючий справами, Аладжанов - юстиції, Борисов - продовольства, Воронцов - праці, Гумперт - землеробства [7, с.28].

Однак, активність РНК УРСР стосовно Бессарабії не зовсім співпадала із планами більшовиків щодо східних районів України і зокрема, Донбасу. 5 травня 1919 р. голова РНК РРФСР В.Ленін направив до Києва телеграму Х. Раковському, В. Антонову-Овсієнку та М. Подвойському з вимогою негайно розпочати наступ на Донбас [8, с.25-26]. Очевидно вождь більшовиків вважав завдання переходу вугільного регіону в руки червоних завданням куди більш важливішим ніж авантюри його однодумців у спробах розпалити революцію на Балканах.

У 1919 р. боротьба за «єдину і неподільну Росію» Добровольчої армії А. Денікіна, підтриманою Антантою з одного боку, і Червоною Армією на чолі з головою Реввійськради Л. Троцьким - з іншого, по суті справи були суперечкою про те, яке історичне майбутнє уготовано народам Росії - соціалістична федерація народів або неминуча загибель радянської влади, перемога монархістів і розчленування ослабленої країни. В цій історичній суперечці ніяка не Бессарабія, а Донбас мав вирішальне значення. Це розумів революційний стратег

В.Ленін, і це було вище розуміння революційних ентузіастів місцевого значення, озброєних ілюзією світової революції. А між тим фатальна небезпека несподівано виникла у самих революційних авантюристів. На початку травня 1919 р. на Півдні України спалахнуло повстання отамана Григор'єва. Отримавши наказ командування Червоної Армії про виведення підпорядкованих йому військ з Єлизаветграда і перекидання їх до Бессарабії, Григор'єв відмовився його виконувати.

Військові сили Григор'єва становили близько 20 тис. чоловік, 100 кулеметів, більше 50 артилерійських гармат та 6 бронепоїздів, що ймовірно, вистачило б для повної перемоги над румунськими військами в Бессарабії. Однак цілі Григор'єва були іншими, він виступав за владу рад але без комуністів.

8 травня 1919 р. Тимчасовий робітничо-селянський уряд Бессарабії опублікував Маніфест, в якому заявив, що Бессарабія оголошується Радянською Соціалістичною Республікою у складі РРФСР. Маніфест закінчувався заклик: «Всі в бій, всі до зброї! Вперед до перемоги! Хай живе звільнена від румунського гніту Бессарабія!» [7, с.18]. 16 травня 1919 р. в Одесі відбулася конференція румунських комуністичних груп Росії та України, делегати якої з хвилини на хвилину чекаючи революційного вибуху на Балканах, надіслали телеграму вітання голові РНК УРСР Х. Раковському з приводу вступу доблесних червоних військ у Бессарабію. Цей «шапкозакидацький» ентузіазм місцевих більшовиків, що позбавляв їх елементарної обережності та розсудливості, штовхав на вчинення будь-яких авантур [8, с.94].

Джерела червоних повідомляли навіть про такі майже курйозні випадки, коли зібрані армією Директорії УНР бессарабці, що прагнули до якнайшвидшого звільнення батьківщини від румунських військ, відмовлялися коритися своєму командуванню і воювати проти Радянської влади. Після вступу радянських військ до Подільської губернії С.Петлюра сформував з біженців Бессарабський полк для боротьби з румунами. Коли полк був посланий проти радянських військ, солдати відмовилися воювати [9, с.123]. Ілюзія швидкого розгрому румунських військ у Бессарабії і майбутнього революційного вибуху в Румунії, а потім і в країнах Європи гіпнотично впливала на більшовиків змушуючи приймати бажане за дійсне. Єдине, в чому важко відмовити членам Тимчасового робітничо-селянського уряду Бессарабії, це у пристрасній надії на швидке визволення рідного краю від іноземних військ та блискавичне розгортання революційного руху в Румунії, і його переростання у світову революцію.

На лівобережжі Дністра і в районі Одеси формувалися окремі бессарабські частини Червоної Армії. Було створено Особливу Бессарабську стрілецьку бригаду, Бессарабську радянську стрілецьку дивізію та інші військові формування. При слабкості і неорганізованості цих частин у них стихійно виникала партизанщина. Під впливом закликів Тимчасового Бессарабського уряду, 11 травня

1919 р. деякі частини Бессарабської дивізії, не укомплектовані і зовсім не готові до бойових дій, почали наступ проти військ Антанти та Румунії. Однак вже наступного дня він зупинився. Війська отамана Григор'єва в районі Рибниці і Дубосар не дали можливості частинами Червоної Армії надати їм підтримку, і «бессарабці» змушені були відступити на лівий берег Дністра. З їх відходом було завдано удару по революційному русі у Бессарабії і перш за все, по партійних організаціях і Ревкому. Адже коли радянські війська перейшли Дністер, вони вийшли з підпілля і приступили до організації бойових загонів. Непродумані дії Бессарабської дивізії призвели до масових арештів і страт підпільників румунською владою [3, с.120].

Вісті про наступ радянських військ дійшли і до Москви. 13 травня 1919 р. В.Ленін повідомив одному з керівників Угорської Радянської Республіки Бела Куну: «Вчора українські радянські війська, перемигши румунів, перейшли Дністер» [7, с.44].

Ще далі у своєму повідомленні від 13 травня 1919 р. пішла газета «Більшовик»: «Вчора отримані відомості про те, що нашими доблесними військами прорваний Румунський фронт. В 16 верстах на південь від Тирасполя Червоні війська підійшли до річки Дністер, після бою переправилися через річку і зламали опір румунів. Останні не могли стримати натиску наших військ і біжать, кидаючи військове спорядження і залишаючи полонених. Населення Бессарабії зустрічає наступаючі Червоні війська як визволителів» [6, с.45].

Насправді 27 травня 1919 р., невеликий червоноармійський загін чисельністю близько 150 чоловік, що складався в основному з колишніх партизанів-бессарабців, без відома командування переправився через Дністер в Бендери. До червоноармійців приєдналися повсталі робітники, які заставши противника зненацька, домоглися на перших порах певних успіхів, але незабаром дії невеликої групи червоноармійців і робітників міста зазнали поразки. Того ж дня залишки загону переправилися на лівий берег Дністра [2, с.31]. Після їхнього відступу румунські війська вчинили у місті жорстоку розправу над мирним населенням. В кінці червня - на початку липня 1919 р. всі частини Бессарабської Червоної Армії було розпущено і вони злилися в загальні з'єднання збройних сил більшовиків Півдня України.

Тимчасовий робітничо-селянський уряд Бессарабії розпочав свою діяльність в Одесі. Із початково затвердженого списку народних комісарів уряду троє - А. Круссер, Г. Касперовський та І. Рідель так і не приступили до роботи і були замінені. До середини травня 1919 р. було укомплектовано комісаріати уряду. В кінці травня уряд переїхав до кордону Бессарабії, він розташовувався у вагоні на залізничній станції Тирасполь. При ускладненні військової ситуації на Дністрі уряд було перевезено далі від району бойових дій [3, с.83].

Тимчасовий уряд розгорнув політичну і культурно-просвітницьку роботу серед бессарабських революційних частин: готував агітаторів,

а також літературу і передавав її на територію Бессарабії, видавав щотижневу газету «Червона Бессарабія» та друкував листівки. Народні комісаріати займалися розробкою декретів Бессарабської РСР на основі законодавчих актів Української РСР. Комісаріат внутрішніх справ формував законодавчі матеріали і циркулярні розпорядження, що охоплювали різні галузі управління. Комісаріат продовольства і фінансів готувався до введення хлібної монополії, розробкою аграрних законів займався Комісаріат землеробства. В інших наркоматах і відділах також створювалися проекти законів і різних нормативних документів.

Влітку 1919 р. обстановка на Півдні ще більше ускладнилася. Друга Бессарабська конференція РКП(б), що відбулася в Одесі 7-11 липня 1919 р., головну увагу приділила оцінці небезпеки, яку складав наступ денікінських армій. «Питання Бессарабії, - зазначалося в постанові конференції, - вирішуються зараз не на Дністрі, а на Дону та на Волзі. Розбивши Денікіна і Колчака, ми тим самим готуємо умови, що необхідні для торжества Радянської влади в Бессарабії» [2, с.60].

Під час обговорення доповідей Тимчасового Бессарабського комітету партії і Тимчасового уряду конференція констатувала: «Діяльність Тимбеспарткому була малоефективною, але знаходить оправдання в тих загальних і специфічних умовах, у яких відбувалася його діяльність за час нетривалого існування» [7, с.98]. Що стосується Тимчасового уряду Бессарабії, то в постанові зазначалося, що частина його членів недостатньо підготовлена і не користується необхідним авторитетом, і більшістю голосів вирішила змінити склад уряду. Однак пропонувані зміни складу уряду так і не відбулися через подальше погіршення обстановки.

До кінця серпня 1919 р. війська А. Денікіна та Директорії УНР контролювали Придністров'я і більшу частину України. Частини Червоної Армії виявилися в кільці ворожих військ. З цих з'єднань була сформована Південна група військ 12-ї армії під командуванням І. Якіра, яка з кінця серпня стала пробиватися з боями на Північ до основних сил Червоної Армії. В обозі Південної групи військ евакуювався і Тимчасовий робітничо-селянський уряд Бессарабії, який припинив своє існування на початку вересня 1919 р. [3, с.62].

Таким чином, викладений у публікації матеріал дає можливість зробити деякі висновки щодо історичних подій 1919 р. у Придністровському краї. Як вже зазначалося вище, Тимчасовий уряд проголосив 8 травня 1919 р. створення Бессарабської Радянської Республіки у складі РРФСР. З самого початку члени уряду не мали уявлення про те, якою буде Республіка у складі Російської Федерації. І. Криворуков, виступаючи на засіданні Бессарабського комітету РКП(б) 10 травня 1919 р., зауважив: «Уряд вважає Бессарабію частиною Російської Федеративної Республіки на правах губвиконкому» [10, с.30-31]. Це означало входження Бессарабської РСР до складу РРФСР на правах автономії. Однак існувала об'єктивна

обставина, що перешкоджала цьому. Між Бессарабською РСР і РРФСР розташовувалася Українська РСР, і в силу цього республіка не могла на становищі автономії увійти до складу РРФСР. Мова могла йти лише про входження Бессарабської РСР разом з Українською РСР та іншими радянськими республіками до складу Російської Федерації.

Слід також підкреслити, що реальної Бессарабської Республіки в історії не існувало. Тому у всіх наукових публікаціях БРСР згадується лише в контексті проголошення її Бессарабським Тимчасовим урядом і роботою уряду з підготовки різних документів для майбутньої Республіки. Так завершився перший більшовицький експеримент у Придністров'ї. Другим стало проголошення у жовтні 1924 р. Молдавської автономної республіки, що проіснувала в складі УСРР до червня 1940 р. і була приєднана до новоствореної МРСР.

Отже, проголошення Бессарабської РСР та утворення Молдавської автономної республіки заклали історичні передумови Придністровської проблеми у вирішення якої зацікавлені сьогодні як Україна так і Молдова, однак зовсім не зацікавлена країна агресор-російська федерація.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Лисенко В.Г. Утворення і розвиток Молдавської АРСР у складі УСРР (1924-1940 рр.)// Український історичний журнал. 1989. №9. С.41-58;
2. Бабюх Ю.А. Молдавська АРСР в складі УСРР: формування території та національний склад населення (1924-1940 рр.). (дис.канд.іст.наук). К., 2012.219 с.;
3. Садовнік О.В. Придністровський конфлікт в період 1988-2014 рр. (дис.канд.іст.наук).К, 2020.221 с.;
4. Репида А. Образование Молдавской АССР. Кишинев,1974. 148 с.;
5. История Приднестровской Молдавской Республики. В 2-х т. Тирасполь,1996. Т.1. 321 с.;
6. Тучинський В.А. Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка у складі УСРР1924-1940 рр. :до питання про історичні корені виникнення сучасної проблеми Придністров'я// Київські історичні студії.Т.2. С.43-50.;
7. Начало большого пути. Сборник документов и материалов к 40-летию образования Молдавской ССР. Кишинев,1964. 187 с.;
8. Бессарабский вопрос и образование Приднестровской Молдавской Республики. Сборник официальных документов. Тирасполь, 1993. 206 с.;
9. Государственность Приднестровья: история и современность. Под ред.Н.В.Бабилунги. Бендеры, 2007. 165 с.;
10. Боечко В.Д. Утворення Молдавської Автономної Соціалістичної Республіки і «Бессарабське питання» // Проблеми історії України.Міжвідомчий збірник наукових праць. Вип.3.К, 1994. С.25-33.